Van den Schrijver.

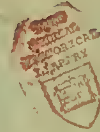
DE

KOEPOKINENTING

TE

UTRECHT

14 MEI 1796—14 MEI 1896

DOOR

Dr. P. Q. BRONDGEEST,

Lector aan 's Rijks Universiteit te Utrecht.

UTRECHT,

J. VAN BOEKHOVEN

1896.

DE
KOEPOKINENTING
TE
UTRECHT
14 MEI 1796—14 MEI 1896

DOOR

Dr. P. Q. BRONDGEEST,
Lector aan 's Rijks Universiteit te Utrecht.

UTRECHT,
J. VAN BOEKHOVEN
1896.

AAN

DE LEDEN DER AFDEELING „UTRECHT"

DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT
BEVORDERING DER GENEESKUNST,

DIE MIJ DE UITGAVE

VAN HET GESPROKENE VERZOCHTEN.

UTRECHT, 14 Juni 1896.

Dr. P. Q. BRONDGEEST.

Zoo er ooit eene zegenrijke ontdekking op geneeskundig gebied heeft plaats gehad, dan is het zeker deze: dat inenting van koepokstof een voorbehoedmiddel is tegen de kinderpokken, en dat men door de koepokken, die men bij een individu heeft opgewekt, niet alleen in staat is het tegen kinderpokken te beveiligen, maar ook deze stof bij anderen voort te kweeken. Hierdoor wordt het mogelijk steeds nieuwe stof in voorraad te hebben, die evenzoo eene beveiligende werking tegen kinderpokken bezit. Jenner was niet alleen de man, die de ontdekking van het beschuttend vermogen der vaccine, reeds ten zijne tijde in Engeland en ook in Holstein en Frankrijk bekend, naar waarde wist te schatten en haar tot een algemeen voorbehoedmiddel te verheffen, maar tevens de ontdekker van de gehumaniseerde lymphe, die gedurende driekwart eeuw de stof is geweest, door wier inenting men het menschdom tegen kinderziekte heeft willen beveiligen.

Terecht is dan ook de 14. Mei 1796 in Nederland door geneeskundigen herdacht, de dag waarop Eduard Jenner, te Berkeley, in het veerijk Gloucestershire, een graafschap in het westen van Engeland, de eerste vaccinatie met gehumaniseerde lymphe aan den jeugdigen Phipps in het openbaar verrichte. De stof waar-

mede hij inentte, waren de koepokken van Sara Nilmes, die aan de handen door korenaren opengekrabd, bij het melken van koeien, die koepokken op de uijers hadden, was besmet geworden. Het overbrengen van de vaccine, van de gehumaniseerde lymphe, gelukte; de kunstmatige ziekte verliep zeer gunstig en het mislukken van twee inentingen met kinderpokstof, waaraan hij den knaap, na eenige maanden en na vijf jaren, onderwierp, bevestigde zijne onbesmetbaarheid met kinderpokstof. Jenner vaccineerde dus niet het eerst met oorspronkelijke koepokstof, maar met gehumaniseerde lymphe van de eerste generatie; want hij gebruikte hiervoor de koepokken, bij eene melkmeid, dus eene volwassen persoon, toevallig bij het melken ontstaan.

Het feit dat wij dus op den 14. Mei 1896 herdenken, is dit: gehumaniseerde stof van de eerste generatie beveiligt een hiermede ingeënt individu tegen kinderziekte, even goed als de inenting met lymphe van de stof, die op de uijer van de koe ontstaat. Men heeft er zich wel eens over verwonderd, waarom Jenner voor Phipps deze laatste stof niet gebruikt heeft. Maar de reden hiervan is niet ver te zoeken. Dat oorspronkelijke koepokstof tegen kinderziekte beveiligt wist hij en was in het geheele Graafschap bekend; maar niet dat deze stof op den mensch toevallig overgebracht, eveneens in staat is om een ander, hiermede ingeënt individu, tegen kinderpokken te beveiligen. Dit is het nu wat hij op den 14. Mei 1796 bewezen heeft en dit is zijne groote ontdekking. Hij achtte onnoodig hiervoor oorspronkelijke vaccine te gebruiken, want, dat deze beveiligt, was hem bekend.

In 1798 deedt hij een nog belangrijkere proef. Hij entte den jeugdigen Summer, $5^1/_2$ jaar oud, met koepokstof in, afkomstig van de uijer van eene koe, en verkreeg bij hem koepokken van de eerste generatie. Met de pokken van Summer werd den knaap Pead ingeënt (2e generatie), van Pead verscheidene kinderen en eenige volwassenen (3e generatie), van deze wederom vier andere (4e generatie) en van een dezer laatste eindelijk een meisje (5e generatie).

Overal verliepen deze kunstmatige koepokken gunstig en talrijke inentingen met kinderpokstof verricht, bewezen de zekerheid dezer methode, waardoor het organisme tegen kinderpokken beveiligd blijft.

„Deze proeven waren voor mij voldoende" zegt Jenner, want zij bewezen dat het koepokgift, vijfmaal door het menschelijk organisme gegaan, niets van zijne oorspronkelijke beveiligende kracht verloren had" [1]).

Deze twee belangrijke feiten, ontdekking van het beschuttend vermogen der vaccine van de eerste generatie, en van de gehumaniseerde lymphe, zijn het, die den 14. Mei 1896 in Nederland herdacht zijn. Tevens heeft men de verdiensten van Jenner, zijn leven en werken, te recht, bij dit eeuwfeest zijner ontdekkingen, met geestdrift vermeld. Zoo ook heeft de Afdeeling „Utrecht" der Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst feest gevierd. Op uitnoodiging van het Bestuur heb ik in korte trekken de geschiedenis gegeven van hetgeen van 1796—1896, met betrekking tot de vacci-

---

[1]) H. Bohn. Handboek der vaccination. Leipzig 1875, p. 122.

natie, te Utrecht heeft plaats gehad. Ik geef de resultaten van dit historisch onderzoek hier weder, door de leden der afdeeling uitgenoodigd, het gesprokene in het licht te doen verschijnen, met een gevoel van dankbare herinnering aan de aangename uren op den avond van den 13. Mei 1896, zoo gezellig doorgebracht.

Vóór de ontdekking van Jenner en de daaruit gevolgde voorbehoedende inenting der koepokstof, zag het er in Europa met betrekking tot de kinderpokken treurig uit. Evenals thans door de mazelen, werden de meeste menschen in hunne jeugd door kinderpokken aangetast. Ja! er stierven in Europa, dat toen veel minder bevolkt was dan thans, jaarlijks 450.000 menschen aan deze ziekte. [1])

Juncker heeft aangetoond, dat in het jaar 1771 te Halle, met eene bevolking van 20.000 zielen, 2000 door pokken werden aangetast, waarvan er 400 stierven en 300, vreeslijk verminkt, het leven er afbrachten.

Men had toen geen andere middelen tegen deze vreeselijke ziekte, dan afzondering van de lijders, dat bijna nergens geschiedde, en de variolatie, dat is de inenting met de virulente stof afkomstig van de pokken van lijders aan kinderziekte. Daarbij kreeg men de kinderpokken; maar in minderen graad dan door de natuurlijke besmetting. De sterfte was hierbij geringer, de kans van herstel grooter. Maar het ontstaan van eene epidemie van kinderpokken werd hierdoor vergroot. Elk gevarioliseerd individu werd een brandpunt van besmetting, waardoor weder eene epidemie kon ontstaan.

In eene stad van Engeland, in de buurt van Londen, werd in een winkel, door vele menschen bezocht, een

---

[1]) A. E. Post. Mededeelingen over de Pokken-epidemie te Utrecht, 1870—1871. Utrecht, J. L. Beijers.

kind met kinderpokstof ingeënt. Nadat het kind hersteld was, kregen in de buurt 17 menschen kinderpokken, waarvan er acht stierven, en Letson, een Engelsch geneesheer, deelt mede, dat, nà de invoering van inenting, in 42 jaren, te Londen 1742 menschen meer stierven dan vóór de inenting. Deze methode had dus een groot nadeel en, het is te verwonderen, dat zij eerst in 1840 in Engeland en, in 1814, bij ons is verboden geworden.

Oorspronkelijk was de inenting met kinderpokstof uit het Oosten afkomstig en werd zij in 1717 door Lady Montague, vrouw van den Engelschen gezant te Constantinopel, naar Londen overgebracht. Deze had de inenting met de stof van poklijders aldaar waargenomen, en werd er zoo met geestdrift voor vervuld, dat zij in 1717 haar zesjarigen zoon, en in 1721 hare zesjarige dochter, met kinderpokstof liet inenten. Beide gevallen verliepen gunstig.

Langzaam verspreidde zich deze methode over Europa. Zij had haar voorstanders, maar ook hare felle bestrijders. Tot dezen behoorden van Swieten en de Haen, Hoogleeraren te Weenen. Zij weigerden de keizerin Maria Theresia te varioliseeren, zelfs hare dochter, nadat eene andere aan de kinderziekte gestorven was. De keizerin kreeg zelve de kinderpokken, haar schoon gelaat werd misvormd, en nooit heeft zij den bovengenoemden Hoogleeraren hunne weigering vergeven. Zij vertoonde zich, sedert zij aan de pokken geleden had, altijd gesluijerd in het openbaar, en wanneer zij eene moeder met een jeugdig kind ontmoette, hief zij den sluijer op, en vertoonde haar gelaat, ter waarschuwing

aan de moeder, hoe men misvormd wordt, wanneer men zich niet laat inenten met kinderpokstof en ter opwekking om deze kunstbewerking aan het kind te laten verrichten.

De variolatie zooals zij in den beginne werd uitgevoerd was eene wreede en ruwe methode. Men liet de personen eerst purgeeren, wasschen, braken, kortom van binnen en van buiten reinigen; vervolgens insnijdingen in de huid maken en daarin plaatste men draden met etter van poklijders gedrenkt, of smeerde de pokken-etter in de neus.

Ook geldstukken werden met pokken-etter besmeerd, door een verband op de huid bevestigd, en door de hierdoor opgewekte ontvelling werd de smetstof opgenomen en kreeg men kinderpokken. Geen wonder, dat dus in den aanvang velen van deze methode afkeerig waren en zij niet algemeen ingang vond.

Hierin kwam echter verandering. Angelo Gatti, Prof. in Pisa, kwam in 1760 naar Parijs, nadat hij de kinderpokinenting in het Oosten en in Griekenland bestudeerd had. Hij was een kundig en beschaafd man, overtuigd dat, indien de variolisatie op eene goede wijze verricht wordt, zij heilzaam kon werken. Hij oordeelde, dat het onzinnig is bij een gezond individu, dat de variolisatie zal ondergaan, eerst door eene voorbereidende kuur het ligchaam te verzwakken, en dat de ruwe wijze waarop men tot nu toe bij de variolatie te werk ging, geheel verkeerd was.

Zoo weinig mogelijk van de gifstof, moet men in het organisme brengen en dan niet de etter, maar de lymphe van de pokpuist. Hij maakte dus met eene

fijne naald met lymphe voorzien, kleine steekjes in de huid. De kinderpokken ontwikkelden zich over het geheele ligchaam, maar minder hevig dan bij natuurlijke besmetting en het individu was, zoo het herstelde. voor de natuurlijke kinderpokken beveiligd. Maar het bezwaar voor het ontstaan van eene epidemie bleef bestaan, vooral omdat men er niets in vond met de korsten op het aangezicht zich in het openbaar te vertoonen. Vooral in Parijs kon men de dames, op deze wijze versierd, op de straten aantreffen.

Na Gatti werd de variolisatie meer algemeen toegepast, vooral in Engeland waar Sutton, een soort kwakzalver, eene nieuwe methode aankondigde om pokken te genezen, die hij geheim hield en die hierin bestond, dat hij de menschen purgeeren liet, zure dranken gebruiken, zoo weinig mogelijk stof, geen etter, maar lymphe inentte, waardoor de pokken meestal een ligt verloop kregen.

Maar de methode van Gatti werd vooral door Thomas Dimsdale te Londen op nauwkeurige en humane wijze toegepast. Toch liet hij de patienten eene voorbereidende kuur doen (hierin verschilde hij dus met Gatti), maar ging bij elke operatie met groote oplettendheid te werk. Hij werd de eerste autoriteit in het vak. Alom verbreidde zich zijn roem, vooral nadat hij de keizerin Catharina van Rusland en haar zoon, den Grootvorst Paul, waartoe hij naar Petersburg geroepen was, met goed gevolg had ingeënt. Hij was de eerste variolisateur van Europa; maar heeft waarschijnlijk niet bijgedragen de pokken epidemiën te doen verminderen. Dit kon ook niet, want dit was met Gatti's methode onmogelijk.

In Nederland vond de variolisatie bij de geneeskundigen goeden bijval. Ook Petrus Camper was een voorstander der methode van Gatti.

In Utrecht waren de geneeskundigen er ook zeer mede ingenomen, zooals mij bij vele gelegenheden is gebleken. Zij wenschten deze methode bij behoeftigen algemeen toegepast te zien; maar de Vroedschap heeft steeds met kracht de algemeene inentingen tegen gegaan en nimmer hiertoe verlof gegeven.

Haar komt alzoo de eer toe van, in het laatst der vorige eeuw, bijgedragen te hebben tot beperking van de uitbreiding van pokken-epidemien te Utrecht, ontstaan ten gevolge van de variolisatie.

Alleen in bijzondere gevallen werd hiertoe vergunning gegeven, nadat een verzoek aan de raad was gericht en deze hierop goedgunstig had beschikt. Reeds in 1776 wordt hier ter stede melding gemaakt van de inenting der kinderziekte. In de notulen van de vergadering van 25 Mei 1776, vinden wij, dat deze, wegens het algemeen heerschen der kinderziekte, verboden was, en toen, in 1777, de pokken wederom begonnen te heerschen, vroeg het Collegium Medicum nogmaals verlof om de inenting met kinderpokstof te mogen verrichten; maar de raad persisteerde bij zijn besluit van 25 Nov. 1776 en gaf slechts verlof tot particuliere inenting.

Zoo kregen den 3. Febr. 1777 Mr. J. L. van den Burch en zijne echtgenoote I. C. M. Roëll, te Leiden wonende en hier gelogeerd, verlof om zich alhier door Dr. Schultz te laten inenten, wegens het heerschen der kinderziekte te Leiden.

Dit verlof werd gegeven (men ziet hieruit hoe behoedzaam de vroedschap te werk ging), mits de inenting zoude geschieden in den tuin, en de patienten zich gedurende of onmiddelijk na de kunstbewerking niet daaruit verwijderden, of in de stad kwamen. Men schijnt dit wel wat kras gevonden te hebben; want den 10 Februari besliste de raad, dat de patienten zich wel buiten de stad mochten begeven.

Ook in de volgende jaren schijnen deze vergunningen slechts zelden te zijn gegeven, want van October 1773 tot Mei 1785, heb ik, in de notulen van den raad, slechts een achttal kunnen vinden. Meestal werden zij aan leden van voorname Utrechtsche familien, zooals Stratenus, Visscher, Beeldsnijder en andere verleend.

Merkwaardig is wel de vergunning, die den 1. Dec. 1783 gegeven werd aan Vrouwe Z. A. Nepveu, weduwe van den kapt. ter zee J. A. van de Velden, voor haar oudsten zoon. Dien armen jongen werd toegestaan in den tuin buiten de Maliepoort zich met kinderpokkenstof te laten inenten, maar mocht na de eruptie der pokken, en gedurende den loop der ziekte, geen voet binnen de stad zetten, noch in een huurkoets rijden, ten einde de verspreiding der infectie te voorkomen.

Na dien tijd treft men in de notulen van den raad dergelijke vergunningen niet meer aan. En dit moet ons niet verwonderen. Utrecht's bevolking geraakte in rep en roer door den strijd tusschen Oranjegezinden en Patriotten. Ondaatje was de volksleider. De staten verplaatsten hunnen zetel naar Amersfoort, waar een Oranjesgezind legertje hen beschermde. De regering

der stad kwam in handen der patriotten. De wijze mannen, die de variolatie hadden beperkt, werden van het kussen gestooten. Wie bekommerde zich over de inenting! De geneesheeren hadden alle vrijheid te varioliseeren. Vendels schutterij werden opgericht met een opgewonden geest bezield. Ja zelfs, den 9. Mei 1887 trokken eenige vendels Schutterij onder den Colonel d'Averhould en zijn adjudant, den Jagerkommandant Cornelis Govert Visscher, naar Vreeswijk, om de troepen van het Oranjeleger, die de Lek waren overgetrokken te verdrijven, hetgeen hun gelukte; maar de Heer Visscher en een kanonier van der Vlerk sneuvelden. Een ooggetuige, die rustig aan een steiger aan het Liesbosch thee zat te drinken, zag den opgewonden troep voorbij trekken. Visscher riep hem nog toe: Bonsoir, Dames en Heeren! wij gaan de soldaten eens bezoeken. Maar dit bezoek kwam hem duur te staan en 's avonds werden de lijken der beide gesneuvelden per trekschuit naar Utrecht vervoerd [1]).

Onbeschrijfelijk was de opgewondenheid bij de begrafenis van deze twee helden. De gebeurtenis werd door een gedenkpenning vereeuwigd. Ja, zoodanig was de geestdrift dat men in de Buurkerk, waar de begrafenis plaats had, eene eerzuil oprichte met het volgende opschrift voorzien van Prof. van Hamelsveld, een vurig patriot:

„Treur niet o Stichtenaar! maar volg dien heldenmoed;
„De Vrijheid is het waard, al kost zij burgerbloed."

---

[1]) F. Nagtglas. Voor honderd jaren. Utrecht 1886, p. 44.

Gelukkig dat het in ons land bij zulke uitingen bleef, en dat men aan deze Jacobijnsche inblazingen niet veel gehoor heeft gegeven. Want stroomen burgerbloed zouden er gevloeid hebben evenals in het naburige Frankrijk voor de vrijheid, gelijkheid en broederschap, indien de ruwe volksmenigte de overhand had gekregen. Voor een Professor in de theologie was dit geen zeer passende wijze om aan zijne patriotsche neigingen lucht te geven en waarschijnlijk hebben deze regelen hem zijn ontslag gekost.

Nadat in Utrecht het stadhouderlijk gezag hersteld was, werd het toen rustiger, maar de verklaring van de rechten van den mensch, het verlangen naar eene democratische republiek, hielden de gemoederen in gisting en, gevaarlijk voor het vaderland, was de franschgezindheid der patriotten. Eindelijk kwamen dan de fransche vrienden, de Bataafsche republiek werd geboren, de vrijheidsboom op de Neude geplant. Onder de kreten van vrijheid, gelijkheid en broederschap, dansten burgers, professoren, studenten, in dolle opgewondenheid er om heen.

Er werd een dank- en bededag uitgeschreven en Prof. Heringa hield eene treffende rede over het juist gebruik der vrijheid. De natie werd uitgeput, het oude gezag was ineen gestort en de fransche vrienden werden in Utrecht als broeders opgenomen en behandeld. Aan Utrecht komt de eer toe in die tijden de meest democratische stad van de Vereenigde provinciën te zijn geweest.

Wij hebben deze korte historische uitwijding gedaan om te doen zien, dat men toen niet veel tijd had

van overheidswege, zich met het vraagstuk der variolatie bezig te houden. Bij de geneeskundigen bleef echter eene groote voorliefde voor deze behandeling bestaan. Utrecht had, in 1796, op eene bevolking van ongeveer 30 duizend zielen, de professoren in de geneeskunde medegerekend, 30 geneeskundigen, derhalve 1 op 1000 inwoners; thans bedraagt dat ongeveer 1 op 1250, derhalve, naar mate van de bevolking, nog iets minder dan toen. Als adviseerend ligchaam voor geneeskundige zaken bestond het Collegium Medicum van de ordinaire stadsdoctoren, ingesteld den 1. Mei 1615, den 29. Aug. 1636 vermeerderd op vier, en den 11. Mei 1705 op zes doctoren. Zij gaven hun oordeel over geneeskundige vraagstukken, hun door den raad voorgelegd, deden voorstellen met betrekking tot den algemeenen gezondheidstoestand, examineerden de Apothekers, en verzorgden de behoeftige lijders. In 1796 waren leden van dit college: de burgers Leonard van Loenen, Abraham Harling, een geneesheer met een uitgebreide praktijk, Abraham Anthony van Woerden, Willem Peiffers Scheidius, Gijsbertus Jacobus Wolff en Hendrik Willem Bosch.

De andere praktiseerende doctoren waren:

Cornelis van Hees, die reeds vijftig jaren de praktijk uitoefende, Jacob des Tombes met eene negen en veertig jarige praktijk, Hubert Jan Bosch, Johan Arnold Reitz, Hendrick van Pothuysen, Justus van den Bosch, Rogier van Alphen, Theodorus Hendrik Keetell, Pieter Matthijs Nielen, Johannes Gull, Matthijs Fraciscus Banens, Henricus Schultz, Johannes Carolus Arnoldus Genoux, Johannes Robol, Frederick William Jericho.

Verder was er een Lector in de Ontleed- en Heelkunde. Dr. Gerard Greeve, een Stads-Breukmeester, Gerrit Greeve, vier Stads-Chirurgijns, Jacobus Doesburgh, Benjamin van Senus, Adolph de Jong, J. A. van de Water, en een Stads-operateur van de steen, Joost Keuper, juist niet voor het gemak der steenlijders, te Amsterdam woonachtig.

De Professoren in de geneeskunde, die een uitgebreide praktijk uitoefenden, waren Matthias van Geuns, Jan Bleuland en Nicolaas Cornelis de Fremery.

Vele van deze waren voorstanders der variolatie en, tot hun eer gezegd, later evenzoo van de vaccinatie.

Wij kunnen ons de deftigheid van de doctoren vóór 100 jaren naauwelijks voorstellen. De toen eigenaardige kleedij, het wandelen met een meest met gouden knop voorziene rotting, hun veelvuldig gebruik van de Latijnsche taal, hun gevoel van groot gewicht, hunne groote deftigheid, hunne theoretische beschouwingen over ziekten, hun zeer gecompliceerde voorschriften (hoe meer geneesmiddelen op een recept des te beter), doen deze oude waardige collega's scherp afsteken bij ons, die thans zooveel meer voorrechten in de praktijk bezitten en de geneeskunde uitoefenen, die, op de natuurwetenschappen steunende, een meer vasten grondslag heeft. Maar vergeten wij niet, dat zij met zooveel mindere hulpmiddelen voor de diagnosis en therapie toegerust, (want auscultatie en percussie kenden zij niet), een veel moeielijker taak hebben gehad dan wij, en onthouden wij hun niet de rechtmatige hulde, waarop zij in deze moeielijke tijden aanspraak hadden. Waarlijk te midden van al die partijstrijd, liep hun pad niet

op rozen. Zij waren de mannen, die in Utrecht de heilzame koepokinenting het eerst verrichten. Eere hunne nagedachtenis!

Onder hen, die op geneeskundig gebied, toen de dageraad der vaccinatie in 1796 aanbrak, een grooten invloed uitoefenden behoorde vooral Matthias van Geuns. Te Groningen in 1735 geboren en in 1777 Professor te Harderwijk, was hij in 1791 te Utrecht Professor geworden. Als Archiater van Gelderland had hij, bij zijne komst alhier, reeds eene groote vermaardheid als practisch medicus. Hij was een groot voorstander van de variolatie. In zijne Rectorale rede van 26 Maart 1806, deelt hij ons zelve mede, dat hij gedurende zijne veertigjarige praktijk honderde malen deze operatie verricht heeft. Van Geuns was een voortreffelijk man, die in Utrecht veel zegen heeft verspreid. Op treffende wijze is zijne persoonlijkheid door Prof. Loncq in zijne historische schets der Utrechtsche Hoogeschool geschilderd, en hetzij mij vergund deze fraaije beschrijving van de verdiensten van van Geuns hier op te nemen.

„Van Geuns was een man van veelomvattende kennis, doorvoed met de ervaring der oudere en nieuwere tijden, waarvan hij een oordeelkundig gebruik maakte, van nature in hooge mate zelfstandig, vast van beginselen, rijk in eigene ondervinding en van grooten invloed op de jongeren tot wier voorganger hij was aangesteld. Practicus in den volsten zin des woords, was hij niet slechts voor zijne leerlingen een voorbeeld, maar ook een zeer gewaardeerde raadgever voor zijne kunstbroeders in ernstige ziektegevallen en daar waar

Lucina [1]) bleek onmagtig te zijn. Ofschoon geen vreemdeling op chirurgisch gebied, dat hij nog vóór zijne medische promotie, eerst in de groote hospitalen van Parijs, daarna te Amsterdam door het voortreffelijk onderwijs van den grooten Camper had leeren kennen. waren het toch vooral de zoogenaamde inwendige Geneeskunde en Ars obstetricia, waarin Matthias van Geuns heeft uitgemunt.

Is het intusschen de algemeen erkende taak van den medicus ziekten voor zooveel mogelijk, tot genezing te brengen, hij heeft ook de edele roeping door raad en daad de gezondheid te bewaren van hen, die naar dien raad verkiezen te luisteren. Niemand was daarvan meer overtuigd dan van Geuns; niemand, die zich meer moeite heeft gegeven om door gepaste diaetetische voorschriften, de ligchamelijke welvaart van allen, waarop hij invloed kon uitoefenen, te bevorderen. En het was niet alleen voor dezen maar voor het geheele volk, dat hij waken wilde. Getuige al wat hij gedaan heeft om den staat aan zijne verplichtingen te dien aanzien te herinneren; getuige zijn onvermoeide werkzaamheid als Archiater en als hoofd van het geneeskundig bestuur in de gemeenten, waarin hij gevestigd is geweest. Van Geuns was inderdaad de ziel — het is met recht opgemerkt — van de Geneeskundige staatsregeling, in Nederland door zijn invloed tot stand gebracht."

Zulk een man was het, dien Utrecht gedurende bijna vijf en twintig jaar als Professor en als geneeskundige het

[1]) Bij de ouden, de Godin, die de barende ter zijde stond.

voorrecht heeft gehad in haar midden te bezitten. Den 26. Maart 1796, dus zeven weken, voor dat Jenner het beschuttend vermogen der vaccinatie vaststelde, hield Matthias van Geuns zijne rectorale rede, bij het nederleggen van zijn ambt als Rector Magnificus, onder voor hem aandoenlijke omstandigheden; want hij moest in die oratie den dood vermelden van zijn voortreffelijken 28-jarigen zoon Steven Jan, Professor in de Botanie aan de Utrechtsche Hoogeschool. Het onderwerp dezer oratie was: *De morbo varioloso inter homines delenda, justoque quo hoc exterpationis studium in patria nostra habendum videatur pretio* (over de vernietiging van de kinderpokken en de juiste waarde waarop de beoefening van de vernietiging van deze ziekte in ons vaderland moet geschat worden). Het scheen mij toe, dat het van het grootste belang was den inhoud van deze oratie te kennen, zoo korten tijd voor de ontdekking van Jenner uitgesproken en die ons, omtrent de verdelging der kinderziekte, op dat tijdstip het gevoelen, van zulk een bekwaam geneeskundige als Matthias van Geuns kon leeren kennen. Op de Academische bibliotheek, waar de meeste rectorale redevoeringen aanwezig zijn, vond ik ze niet. Toevallig las ik in eene levensbeschrijving van Matlhias van Geuns, dat hij ze nooit in het licht had gegeven. Ik wendde mij toen tot de leden van de familie van Geuns en Dr. J. van Geuns te Amsterdam vond de beide oraties (in 1806 heeft hij eveneens eene rectorale oratie over de verdelging der kinderpokken gehouden, waarop wij later terugkomen) in de nagelaten manuscripten op de bibliotheek te Amsterdam aanwezig. Hij was zoo vriendelijk ze

mij toe te zenden, waarvoor ik hem mijn hartelijken dank betuig. Met de meeste belangstelling heb ik deze redevoeringen gelezen, waarin misschien gedurende een eeuw niemand een oog heeft geslagen.

Uit de oratie den 26. Mrt. 1796 gehouden blijkt, dat van vaccinatie van Geuns geen kennis heeft gehad, maar dat hij de pokziekte op eene andere wijze wilde verdelgen; namelijk door gestrenge afzondering van de poklijders. Evenals men vroeger, leprozenhuizen en pesthuizen had, waarheen de lijders aan deze ziekte geïsoleerd werden, wil van Geuns dat men de poklijders in buiten de stad gelegen inrichtingen ter verpleging opneme en, dat ook zij die gevarioliseerd werden aldaar die operatie ondergaan. Hierdoor zal verkregen worden dat de ziekte zich niet verder zal verspreiden. Hij haalt verscheidene voorbeelden aan, waardoor bewezen wordt dat, zoo men streng isoleert, de pokken zich niet uitbreiden. Zoo deelt hij mede dat zoolang de Wind, gouverneur van het eiland St. Eustatius was, daar nimmer pokken zijn voorgekomen, omdat steeds gezorgd werd dat geen poklijders het eiland betraden. Deze stierf in hooge leeftijd zonder ooit de kinderpokken te hebben gehad, toen eene zeldzaamheid. Maar naauwelijks was hij overleden of van Suriname werden de pokken ingevoerd; de wijze maatregelen van isoleeren, door de Wind zoo streng gehandhaafd, werden veronachtzaamd. Er ontstond eene hevige pokken-epidemie, waarbij van 100 lijders 80 stierven, en de overige, door zoo spoedig mogelijk zich te laten varioliseeren, hun leven trachten te redden.

Deze oratie schijnt grooten indruk gemaakt te hebben.

Uit de notulen van de raad van 18 April 1896 toch blijkt, dat zij eene mededeeling ontving van de Gecommitteerden tot het publiek onderwijs, waarin deze te kennen gaven dat zij de rectorale oratie van Prof. van Geuns hadden bijgewoond, en dat daarin de mogelijkheid werd betoogd van de kinderziekte in ons land geheel uit te roeijen; „zoodanig dat dezelve zoo weinig bij ons zoude voorkomen als de pest en de melaatschheid." Misschien heeft deze oratie van van Geuns aanleiding gegeven tot de noodlottige publicatie van het Departementaal bestuur van den Rhijn van 18 April 1801, waarop wij later terugkomen.

Na het verschijnen van Jenner's geschriften in 1798, verspreidde zich de koepok-inenting langzaam over het vaste land van Europa. Dit kon niet anders dan langzaam plaats hebben, want in de eerste tijden na deze gewichtige ontdekking was de koepokstof zeldzaam en zeer duur. Meestal werd zij verzonden, gedroogd op een stalen lancet. Daar echter de bezending dikwijls verroest aankwam, werd later de vaccine verzonden gedroogd op een gouden lancet. Zulk een lancet koste in den aanvang twaalf gulden, later zes. Hiermede werden de kinderen ingeënt en kon de stof, van arm op arm voortgeplant, eenigen tijd als voorraad strekken.

Zoo begon men ook te Utrecht te vaccineeren, maar wanneer aldaar de eerste vaccinatiën hebben plaats gehad, heb ik niet kunnen opsporen.

Blijkens de notulen van het medicinaal gezelschap, door Matthias van Geuns in 1793 opgericht en waarvan in 1796 leden waren, Prof. van Geuns, Prof. Bleuland, Prof. de Fremery, Dr. Harlingh, Dr. Scheidius, Dr.

Roobol, Dr. Keetell, Dr. Bosch, werd bijzonder de aandacht op de vaccinatie gevestigd en deze druk op de vergaderingen besproken.

Op die van den 20. Jan. 1801 deelde Prof. Bleuland den inhoud van een brief mede van Dr. van der Lande te Amsterdam, waarin hij berichtte wel *vijftig personen* gevaccineerd te hebben en dat hij er niets dan gunstige werking van had waargenomen. In 1801 vaccineerde Dr. Harling twee kinderen van hetzelfde huisgezin, een jongen en een meisje. Bij het meisje kwamen de koepokken goed op; bij het jongentje niet. En nu bleek het, bij nader onderzoek, dat dit, acht weken oud zijnde, terwijl een broertje aan kinderziekte gestorven was, in ligte graad kinderpokken had gehad. Dit was voor dien tijd eene gewichtige waarneming. Zeer belangrijk was ook de mededeeling van Dr. Harling uit een brief van Dr. van Lokeren te Tiel, waaruit blijkt dat men in de eerste tijden der vaccinatie er niet tegen op zag, ter vaststelling van de verkregen immuniteit, van tijd tot tijd met kinderpokstof in te enten. Het zij mij vergund dit geval, zooals ik het in de notulen vond opgeteekend mede te deelen, omdat het ons een denkbeeld geeft van de wijze waarop in 1801 gevaccineerd werd. „Twee volwassen personen en drie kinderen werden gevaccineerd met lancetten, daags te voren te Rotterdam met koepokstof bezwangerd en door Dr. Davids daarvan naar Tiel verzonden, met zorgvuldige oplettendheid omtrent alle regelen, die bij het vaccineeren met drooge stof werden aanbevolen. De vaccine vatte alleenlijk bij één kind en mislukte bij de vier overige gevaccineerden. Bij deze werd de kunstbewerking

andermaal in het werk gesteld met vier lancetten, den vorigen dag te Rotterdam rijkelijk met koepokstof bedeeld. Dan ook nu hield zich de smetstof alleenlijk bij een kind werkzaam, wordende uit deszelfs koepok, tot behoorlijke rijpheid gevorderd, de drie nog overige met goed gevolg gevaccineerd."

„Uit de rijpen koepok van een der vorigen, werd met vloeijbare stof, den elfden dag na de inenting genomen, een kind gevaccineerd van nog geene drie maanden, bij hetwelk men deze kunstbewerking boven de gewone inenting gekozen had, zoo wegens den teederen leeftijd als nadien, twee kinderen uit hetzelfde huis met pus variolorum bevorens geïnoculeerd, bij het stadium eruptionis door geweldige stuipen meermaals waren geschokt geweest. Deze inenting met koepokstof wierd verricht den 16. Sept. 1801 door twee steekjes op den rechterarm. Dezelve gaf weldra blijken van gevat te hebben en hield in alles den gewonen loop, die men bij de vorige vijf inentelingen had waargenomen, en daarna bij vele andere opmerkte."

„Op den 12. dag na de inenting werden, uit eene der rijpe koepokjes van dit kind, vier andere gevaccineerd, bij dewelke het gif, volgens den gewonen loop, koepokken te voorschijn bracht; waarvan de stof, te bekwamer tijd genomen, wederom aan anderen met hetzelfde verlangd gevolg werd medegedeeld; zijnde er op gemelde wijze gedurende het jaar 1801 door Dr. van Lokeren 28 personen, waaronder vier volwassenen gevaccineerd. Het pus variolosum werd hierna aan 21 dezer gevaccineerde medegedeeld, zonder dat bij alle dezen de minste sporen van werking dier pokstof zichtbaar waren."

„Men aarzelde daarom niet het kinderpokgif aan het kind, waarvan hierboven meer breedvoerig melding is gemaakt, met één steekje op den rechterarm in te enten, even onder de plaats der bevorens gedane koepokinenting, waarvan de cicatrices nog zeer zichtbaar waren. Deze inoculatie verrichte men den 12. Mrt. 1802, zijnde het kind toenmaals acht maanden oud, en zes maanden na de verrichte vaccinatie. Dan geheel tegen de verwachting was alhier de uitkomst. Op den 8. dag na de gedane inoculatie vondt Dr. van Lokeren het kind zeer stuipachtig in den wieg liggen, met hevige koortsige bewegingen, zijnde de variola genetrix zeer gevorderd, als men gewoon is in regelmatige inentingen op den 8. dag te zien; de koorts en stuipen verminderden weldra, en weken voor de aangebrachte frissche en koele lucht, waarvan men den toegang door het openzetten der vensterramen had vrijgelaten. Eenige vlekjes deden zich op den 10. dag zien, den volgenden dag toenemende, en vervolgens overgaande in ware pokpuisten, ruim 50 in getal, van de welke eenige weinige gezworen hebben, doch de meesten, zooals gewoonlijk schielijk verdroogd en afgevallen zijn."

„Hoezeer nu de loop der ziekte geenen twijfel overliet, aan het werkend vermogen dier medegedeelde smetstof tot voortbrenging der kinderpokjes, niettegenstaande datzelfde voorwerp voor weinige maanden met gevolg van geregelde uitbotting was gevaccineerd geweest, vond echter de heer van Lokeren goed met de variola genetrix van dat kind, op den 12. dag na de inenting, een ander kind van drie jaren te inoculeeren, ten einde geenen minsten twijfel meer overig te laten aan deze

belangrijke waarneming. De rijpe vloeibare smetstof werd aan dezen inenteling gecommuniceerd en de kinderpokjes openbaarden zich bij hetzelve zoo plaatselijk als algemeen, schoon zeer goedaardig met de gewone verschijnsels."

Uit deze waarneming blijkt dat er toen reeds gevallen bekend waren, waarbij, na vaccinatie, door variolatie kinderpokken kunnen ontstaan maar van een minder hevig karakter. Merkwaardig is de weinige vrees die men had voor gevaarlijke proefnemingen in corpore humano.

Zooals uit het medegedeelde is op te maken, werd in dit gezelschap de vaccinatie zeer grondig behandeld en het is duidelijk uit de verslagen op te maken, dat de voorliefde van variolatie langzamerhand verdween en de vaccinatie sterk op de voorgrond trad. Wanneer men bedenkt dat de leden geneeskundigen waren met een groote praktijk, sommige personen die, terecht, bij hunne medeburgers een grooten invloed uitoefenden, dan kan het niet anders of zij moeten veel hebben bijgedragen tot de invoering van de vaccinatie te Utrecht in de eerste jaren van deze eeuw.

Nu verscheen den 18. April 1801 eene publicatie van het departement van den Rhijn, die zeker de vaccinatie niet heeft in de hand gewerkt. Onder den aanhef van Gelijkheid, Vrijheid, Heil en Broederschap doet deze publicatie weten: dat de inenting met kinderpokstof vooral ten platte lande, om hare heilzame werking tegen de kinderpokken algemeen dient toegepast te worden, vooral bij armen en behoeftigen gratis moet verricht worden; dat hij die 300 personen gratis gevarioleerd heeft eene gouden medaille zal krijgen, kortom het was eene sterke aanbeveling voor en aan-

sporing tot de geneeskundigen om krachtig de variolisatie uit te oefenen. Vaccineeren mag men ook wel. In het laatste artikel lezen wij daaromtrent: „Dat deze maatregelen, welke aan den eenen kant moeten strekken om de heilzame(?) inenting der kinderziekte te bevorderen, en aan den anderen kant om de natuurlijke besmetting, waar dezelve niet gevonden wordt, voor te komen en te stuiten, geensints behooren geconsidereerd te worden, alsof het uitvoerend bewind zich over de waarde der koepokinenting zou willen pronuncieeren, wordende integendeel alle Med. Doctoren aangemoedigd en uitgenoodigd om daartoe gelegenheid hebbende, omtrent deze nieuwe allerbelangrijkste uitvinding, welke in andere landen zooveel opgang maakt en door verscheidene geneeskundige landgenooten is aangewend, zoodanige beslissende en herhaalde proefnemingen in het werk te stellen, waardoor de waarde of onwaarde derzelve tot zekerheid zou kunnen gebracht worden, en voorts den uitslag hunner proeven en waarnemingen deswegens aan het agentschap der nationale opvoeding mede te deelen."

Het is onze overtuiging, dat deze publicatie veel tot verspreiding der pokken heeft bijgedragen, in Utrecht misschien minder dan elders, wegens het krachtige verzet van het gemeentebestuur, dat hierdoor onze stad voor veel onheil bewaard heeft, zooals uit het volgende blijkt: Het Collegum Medicum brengt den 21. Dec. 1801 advies uit omtrent deze publicatie. Het berichtte volkomen overtuigd te zijn van de heilzame werking der inenting en was bereid die gratis aan de armen te verrichten.

Eene raadscommissie bestaande uit de burgers Van Dijk en Cramer bracht nu den 29. Maart 1802 rapport uit over de algemeene inenting der armen, in de publicatie van 1801 zoo sterk aanbevolen. Zij rapporteerde dat wegens het gebrek aan ernstige zorg der ingeënten, goede leefregels, versche lucht en reinheid der behoeftigen, het een te groot waagstuk zoude zijn en zij daarom adviseerde de zaak te laten rusten en gunstige tijden af te wachten, te meer daar de toestand van de stedelijke kas het niet toeliet om een geschikt lokaal voor de inentingen in te richten. Arme stad! dit was het gevolg van het inhalen der Fransche vrienden.

Niettegenstaande deze noodlottige publicatie nam het vaccineeren in Utrecht toe. Het Burgerweeshuis gaf een schoon voorbeeld van hare vaderlijke zorgen voor de weezen toen zij, den 31. Dec. 1803, het volgende waardige verzoekschrift aan den raad indiende, door Prof. Fremery opgesteld, nadat de aandacht door den geneesheer van het gesticht Dr. Harling hierop gevestigd was.

Regenten van het Gereformeerd Burger Weeshuis te Utrecht.

Aan

het Gemeente Bestuur derzelver stad.

UTRECHT, den 31. December 1803.

Indien er immer eene uitvinding heeft plaats gehad, welke men met reden kan oordeelen wezenlijk voordeel aan het menschelijk geslagt toe te brengen, zoo is het voor zeker de Inenting der Koepokken, waardoor

de menschen voor den gedugten aanval der gewone kinderziekte beveiligd worden. Immers de ondervinding heeft thans wel genoegzaam geleerd, dat deze eenvoudige kunstbewerking wel verrigt, zoo dat daar door bij het ingeëntte voorwerp ware koepokken voortgebragt worden, dit voorwerp vervolgens voor den aanval der zoo gedugte kinderziekte bewaart. Dit getuigen zoo veele duizende menschen aan welke deze Koepokinenting zoo in Engeland (van waar deze uitvinding oorspronglijk is) als is Frankrijk Duitschland het geheele verdere Europa, ook in ons Vaderland, in Aziën Afrika en Amerika, met het gelukigste gevolg is in het werk gesteld, zoo dat zij zich naderhand veilig aan al de kragt der besmetting van de gewone kinderziekte hebben kunnen blootstellen of zelf zonder eenig gevolg naderhand daarmede zijn ingeënt geworden. En niet alleen, dat de Koepok-inenting, dus hun welke dezelfde *wel* ondergaan hebben voor de kinderziekte beveiligt, zij heeft daarenboven het onschatbare voorregt, dat de ingeëntte met andere niet ingeëntten gerustelijk kunnen verkeren, hun aanraken, bij hun slapen zonder vrees van hun op deze wijze te besmetten, daar het bewezen is dat de ziekte zich niet mededeelt, tenzij de smetstof onmiddelijk door een daartoe gemaakte opening in het ligchaam wordt gebragt.

Eindelijk de Inenting der Koepokken brengt eene ongesteldheid te weeg, welke tot heden voor genen inënteling van bedenkelijke gevolgen geweest en doorgaans zoo ligt is, dat de Ingeëntten met dezelve alle hunne gewone bezigheden met het grootste gemak verrigten.

Hen zijn dan deze redenen, Bestuurders dezer Stad! welke Regenten van het Gereformeerd Burger Weeshuis alhier (die het zich tot eenen heiligen en alleraangenaamsten plicht rekenen, dat alles voor de kinderen aan hunne zorge toevertrouwd, in het werk te stellen, 't welk welgeaarde ouders in bijzondere huisgezinnen menen voor de hunnen te moeten doen) hebben doen besluiten om met voorkennis en overleg, van den waardigen Geneesheer van dat huis Dr. A. Harling, de inenting der Koepokken te laten in het werk stellen aan die kinderen in het Huis, welke de gewone kinderziekte nog niet doorgestaan hebben, zoo echter dat zij, voornemens zijn, het aan de keuze dier kinderen. welke meer dan 12 jaren oud en dus eenigermate redenmagtig zijn, over te laten of zij van deze weldaad al of niet gebruik willen maken.

Regenten vinden zich te meer verplicht, om thans tot dezen maatregel over te gaan, daar enkele voorbeelden reeds doen zien, dat zich de gewone kinderziekte alweder in deze Stad begint te openbaren en het dus te vreezen is, dat er eerlang eene epidemie tot dat weldadige gesticht doordrong. En al was het ook maar dat zij eenen wees in het graf sleepte, zouden Regenten het zich nooit kunnen vergeven, dat zij niet alles hadden aangewend, wat mogelijk was om, zonder gevaar hunner overige Medeburgeren, dien geduchten geesel van de kinderen, aan hunne zorg vertrouwd, afteweren.

Regenten hebben echter gemeend eene zaak van dat gewigt niet te kunnen of moeten ondernemen zonder dezelve aan UEd. Vergadering voor te dragen aan welke

de zorge voor het lichaamelijk welzijn der Ingezetenen is aanbevolen en aan welke dus niet overschillig kan zijn, wat er ten dezen opzichte in een zoo uitgebreid gesticht gebeure.

Zeker verwachtende dat deze, voor wezen zoo weldadige maatregel, uwe goedkeuring zal wegdragen zijn wij met schuldigen eerbiedt

Regenten voornoemd
en
op derzelver Last,
(was get.) H. OOSTROM.

Hierop kwam den *16 Januarij 1804* het volgende antwoord:

Het Gemeente Bestuur der Stad Utrecht.

Aan

Regenten van het Gereformeerd Burger Weeshuis binnen dezelve Stad.

Nadat wij over Ul. missive, den 2. dezer bij ons ontvangen, betreffende de daarbij gedane voordracht over de inenting der Koepokken, het advies van het collegium medicum hadden gerequireerd en ontvangen rescribeeren wij op dezelve, Ul. propositie daaromtrent te approbeeren, en autoriseeren U diensvolgens de inenting der Koepokken op den voet als bij voormelde Ul. missive is voorgedragen te doen institueeren.

Hiermede

Regenten van het Gereformeerd Burger Weeshuis te Utrecht

Bevelen wij U. in Godes Heilige Bescherming.

Geschreven te Utrecht den 16. Januari 1804.

Het Gemeente Bestuur voornd.
Ter ordonnantie van hetzelve,
(get.) P. DE ROOK.

Ten gevolge van dit antwoord werd in de vergadering van den 13 Febr. 1804, geresolveerd „om den Docter van den huize ter zijner assistentie in het bewerken en behandelen der kunstbewerking toe te voegen de Regenten de Fremery en van Dijk.” Het lijdt geen twijfel, of het goede voorbeeld door Regenten van het Burgerweeshuis gegeven, heeft veel bijgedragen om de vaccinatie in Utrecht meer ingang te doen vinden en de liefde voor de variolisatie te doen verminderen. Toch werd er nog niet voldoende gevaccineerd. Dit blijkt wel hieruit, dat bij raadsbesluit van 9 Aug. 1805 „het Collegium Medicum verzocht werd het gemeente bestuur te adviseeren omtrent de wenschelijkheid eener zelfde advertentie als in de Haarlemsche courant van den 13. Augustus van dit jaar voorkwam, vermits dusdanige inenting niet algemeen scheen aangenomen te worden.” Deze advertentie was van den volgenden inhoud:

„Het Collegium Medicum binnen de stad Haarlem, bij een schriftelijke Voordragt ter kennisse van Wethouders gebragt hebbende deszelfs doel, om werkzaam te willen zijn, ten einde de Koepok-inënting, als een veilig behoedmiddel tegen de Kinder-Ziekte, meerder algemeen te maken, en de Ingezetenen dezer Stad en derzelver

Jurisdictie gelegenheid te geven, om zich van die Kunstbewerking op eene veilige en kosteloze wijze te kunnen bedienen, bericht bij dezen, als daartoe door Wethouders gequalificeerd, dat door de Stads Med. Doctoren en Chirurgijns, aan de Gealimenteerd wordende behoeftigen en derzelver Kinderen, of andere aan hunne zorg toevertrouwde Persoonen, welke van deze gelegenheid zullen verkiezen gebruik te maken, de Koepok-Inënting zal worden verricht, op Woensdag en Saturdag in ieder Week, s' namiddags ten 4 uren, in een der Kamers van het Theatrum Anatomicum; waarmede is een aanvang gemaakt reeds zedert den 31 July dezes Jaars. Kunnende de behoeftigen zich ten dien einde, met voorkennis van den Stads Med. Doctor of Chirurgijn in hunne Wijk, ter voorschrevene Kamer, op de boven bepaalde tijd aanmelden."

Den 2. Sept. antwoordde het collegium medicum dat zulks maar al te waar was, dat er nog weinig gevaccineerd werd. Publicatiën zouden echter huns inziens niet veel helpen, maar wel krachtige maatregelen en zoo mogelijk moest men den gemeenen man dwingen tot het ondergaan der kunstbewerking. (Men zoude zeggen dat deze heeren toen reeds niet tegen verplichte vaccinatie opzagen).

Het gevolg van dit advies was eene aanzegging aan de Regenten van de aalmoesenierskamer en aan de bestuurders van de respectieve armenkamers, de kinderen hunner armlastigen te laten inenten op straffe der intrekking van de bedeeling.

Aan Haarlem komt de eer toe reeds vroeg eene inrichting te hebben gehad, overeenkomende met onze

bureaux van vaccinatie, zoo als er eerst in 1846 een in Utrecht tot stand kwam.

Ook Matthias van Geuns heeft zijn invloed gebruikt om de vaccinatie in Utrecht te bevorderen. Den 26. Maart 1806 beklom hij 71 jaren oud, voor de tweede maal als Rector Magnificus het spreekgestoelte in het groot Auditorium en hield eene oratie: *De optissima morbi variolae exstirpatione a vaccinae praesertim insitione aliquando speranda* (Over de beste wijze de kinderziekte te verdelgen, eenmaal van de Koepokinenting te verwachten).

In deze oratie, uitmuntende door schoonheid van taal en logische redeneering, kwam hij terug op hetgeen hij in zijne eerste oratie over het nut van het afzonderen van pokkenlijders gezegd had. Echter moest hij erkennen dat dit middel moeilijk is door te voeren en aan vele bezwaren onderhevig is.

Wat de variolatie betreft, deze heeft hare goede zijde; honderderde malen heeft hij ze in zijne veertigjarige practijk verricht, zegt van Geuns, maar zij heeft het nadeel het ontstaan van pokken epidemien te bevorderen.

Geen dezer twee middelen verdient dus langer aanbeveling. Wat dan te doen? Men moet krachtig gebruik maken van de gewichtige ontdekking van Jenner. Alleen door de vaccinatie is hare uitroeijing mogelijk. Deze moet alléén worden toegepast. Zoo was van Geuns een man die met zijn tijd medeging en die, wat hij vroeger had voorgestaan, terecht, toen men een beter middel verkregen had, liet varen. Ook deze oratie kan niet anders dan aan de koepokinenting te

Utrecht bevorderlijk zijn geweest. Van Geuns oefende tot het laatst van zijn leven een grooten invloed uit.

In 1808 nam het gemeentebestuur de zaak van de vaccinatie wederom ter harte. Wij vinden een brief van den 11. Julij van dit jaar van den Burgemeester aan de regenten der armenkamers, ter mededeeling, dat de steeds heerschende en meer dan in vorige jaren, toenemende kinderziekte, hem deed besluiten, om de gelegenheid tot het vaccineeren der minvermogenden wederom open te stellen en kort daarop verscheen een koningklijk Decreet van 25 Mei 1808 (notulen van 1809) houdende Algemeene verordeningen tot de bevordering en meerdere verspreiding der vaccine.

Als gevolg hiervan werden de Regenten van het Ambachtskinderhuis, die der Aalmoezenierskamer, der armenkamers (zoo voor hare gestichten als scholen), de Wees-, Gods- en verdere Gasthuizen, evenals die van de school voor de R. Katholieke behoeftige jeugd, gelast zich stipt te gedragen aan de bepalingen van dit decreet.

Het schijnt dat in de eerste jaren dezer eeuw de predikanten groote voorstanders der koepokinenting waren. Dit blijkt ten minste uit hetgeen op den 9 Januari 1809 in de vergadering van HH. Regenten van het burgerweeshuis plaats had.

In de notulen van dit gesticht vinden wij het volgende vermeld:

„Op de vergadering wordt voorgelezen eene missive van den heer Burgemeester dezer stad, in dato 15 Dec. 1808, op aanschrijven van den Heer Landdrost van het Departement Utrecht, ten geleide van vier exemplaren

eener predicatie van Ds. Doyer te Zwolle, ter bevordering der koepokinenting, wordende in voorgemelde Missive HH. Regenten geinviteerd om daarvan het noodige gebruik te maken, waarop HH. Regenten als overreed van de heilzame gevolgen, welke dezelve aanbrengt, hebben goedgevonden dezelve predicatie aan de kinderen op de scholen en in de catechisatien te doen voorlezen en hen alzoo tot gezegde bewerking aan te manen en voor te bereiden."

Alle middelen van overreding nam men dus te baat om de koepokinenting aan te bevelen.

Of de bevolking onzer stad gedurende de hevige epidemie, die van 1871—1873 te Utrecht heerschte, door dergelijke predicatien op het nut der vaccinatie is gewezen, is mij niet bekend.

Gedurende de fransche overheersching heeft men ook een wakend oog op de vaccinatie gehouden. Bij missive immers van den 8. Juli 1812, deed de onderprefect aan den maire mededeeling van den inhoud eener missive van den Prefect van 6 Juli, gelastende, dat de personen in de Godshuizen en alle kinderen op de publieke scholen onverwijld moesten worden gevaccineerd, voor het geval zij de kinderpokken niet hadden gehad.

Ook moesten er lijsten der verpleegden en der scholieren worden opgemaakt ter controleering. Eene verplichte vaccinatie dus, die wij aan een autocratisch bestuur gedurende korten tijd te danken hadden.

Willem I gaf ons spoedig, na het inhanden nemen der regeering, een koninklijk besluit, den 7. Sept. 1814 uitgevaardigd (gewijzigd in 1818), houdende bepaling ter bevordering van het meer algemeen gebruik der

Koepokinenting; maar de voorschriften schijnen ook hier niet altijd naauwkeurig te zijn opgevolgd, daar Gedeputeerde Staten, bij circulaire van 1815, het gemeentebestuur meenden te moeten herinneren aan de verplichtingen van dat besluit, vooral wat aangaat de aanschaffing der registers en de inzending daarvan, om de drie maanden, aan den Gouverneur der provincie. Zoo zien wij dat van staatswege de koepokinenting reeds spoedig geregeld werd. Niettegenstaande openbaarde de kinderziekte zich hier ter stede in 1816 weder vrij hevig, evenals in 1823, een bewijs dat er toch nog niet genoeg gevaccineerd werd. In dat jaar achtten dan ook de Burgemeester der stad het noodig het Koninklijk besluit ter kennis te brengen, waarbij alle onderwijzers en onderwijzeressen, reeds aanwezig of nog toe te laten, aan de belofte werden onderworpen, geene kinderen op hunne scholen te ontvangen dan die voorzien van het bewijs, dat zij de koepokinenting ondergaan, of de natuurlijke kinderziekte hadden gehad.

In dat jaar schijnt dus de koepokinenting voor schoolgaande kinderen verplichtend te zijn geweest, daar het besluit van 1814 (blijkens art. 15) aan de ouders nog de keus liet tusschen inenten der kinderziekte en vaccinatie.

Drie jaren later ontwierpen ook de Gedeputeerde Staten dezer provincie een reglement ter bevordering dezer zaak en gaven daarvan kennis bij provinciaal blad van 2 Juni 1826 n°. 3.

Tot 1834 bestond er geen stedelijke verordening omtrent de bevordering der koepokinenting. Daarom besloot de plaatselijke commissie van geneeskundig toe-

voorzicht in 1834 een concept-reglement op te stellen en zond dit, bij missive van 30 Juli, aan Burgemeester en Wethouders ter goedkeuring en vaststelling. Dit concept werd, na door B. en W. gewijzigd te zijn, op den 14. Juli 1835 aan den Raad voorgelegd, maar verworpen, uit vrees, dat dusdanig reglement wellicht in strijd zoude zijn met de bepalingen daaromtrent van Gouvernementswege, welke buitendien voldoende werden geacht, zonder dat plaatselijke verordeningen dienaangaande verplichtend zouden kunnen worden beschouwd.

Mij dunkt de raad was toen wat te schroomvallig. Eene goede verordening zoude de koepokinenting zeer hebben bevorderd. De toenmalige verwerping is zeer te betreuren geweest.

In de daarop volgende jaren schijnt men te Utrecht veel gevaccineerd te hebben. Ten bewijze hiervan moge strekken de toekenning, van regeeringswege, van eene gouden medaille aan den Nestor van onze geneeskundigen Prof. J. P. T. van der Lith, wegens zijne verdiensten omtrent de vaccinatie. Zes en vijftig jaren, nadat hem deze onderscheiding is te beurt gevallen, brengen wij hem thans op dit Jenner's eeuwfeest nogmaals onze gelukwenschen. Moge hij ten voorbeeld strekken aan ons allen, wier hooge roeping het is, krachtige vaccinateurs te zijn.

In ditzelfde jaar promoveerde in de geneeskunde alhier Dr. J. B. Dompeling met eene dissertatie, *de Variolidibus et vaccinae insitione*, waarin hij de meening verdedigde dat variolae, varioloiden en varicellen door dezelfde smetstof worden voortgebracht, een vraagstuk waarover thans nog onder de geneeskundigen verschil

bestaat. Sedert zijne promotie heeft Dr. Dompeling zich steeds met de vaccinatie bezig gehouden. In den waren zin des woords heeft hij daarvoor geleefd, haar waar hij kon bevorderende en als lid der provinciale commissie en later als lid van den geneeskundigen raad, zijne ambtgenooten er steeds belangstelling voor trachtende in te boezemen. Gewichtige mededeelingen deed hij omtrent de vaccinatie in de vergadering van de Directie van het Provinciaal Utrechtsch genootschap. Utrecht is hem uit het oogpunt van de vaccinatie veel verplicht.

Hulde aan zijne nagedachtenis op dit Jenner's feest!

Weldra verkreeg Utrecht een bureau voor gratis vaccinatie van minvermogenden. In Juli 1846 richtten zich de Doctoren Broers, Koning en Chirurgijn Lamie tot B. en W., met het aanbod om gratis alhier te vaccineeren, mits hun daartoe een lokaal werd afgestaan. De tijden waren beter dan in 1802. Utrecht was geen arme stad meer, en B. en W. namen dit aanbod gretig aan en stelden een der vertrekken van het gebouw „het IJzeren Hek" op de Breêstraat ter hunner beschikking om aldaar Dingsdags en Vrijdags zitting te houden.

Een loffelijk en menschlievend aanbod van deze drie geneeskundigen! en zij, die deze mannen gekend hebben, zullen begrijpen hoe krachtig zij de gratis-vaccinatie ter hand namen. Dr. H. J. Broers heeft steeds de hygienische belangen onzer stad behartigd. Leerling en bewonderaar van Prof. Wolterbeek, was hij niet alleen een voortreffelijk medicus en obstetricator, maar ook een man van algemeene ontwikkeling. Zijne kennis van de vaderlandsche geschiedenis, met name van het Nederlandsche zeewezen was belangrijk, getuige de ge-

schriften, die hij daarover in het licht gaf. Geestig, scherpzinnig, een liberaal van den ouden stempel, dat wil zeggen: ijverig voorstander van neutraal onderwijs en tegenstander van kerkelijke politiek, heeft hij er veel toe bijgedragen te Utrecht de liberalen bij de verkiezingen te doen zegevieren.

Lamie behoorde met van Woerden tot de eerste Chirurgen onzer stad. Vele leerlingen heeft hij gevormd en ook als verloskundige muntte hij uit, een selfmade man, zeer bemind en bekend bij de arme lijders van wijk C. Koning de helper van zoovelen bij ziekten in het uitgestrekte wijk buiten de Weerdpoort. Ja! die mannen verdienen onzen dank voor hetgeen zij toen geheel belangeloos en uit eigen beweging voor de vaccinatie te Utrecht hebben gedaan.

Deze geneeskundigen, namen tevens op zich om aan de doctoren alhier en ten platte lande gevestigd, gratis goede koepokstof te leveren.

Zoo ontstond te Utrecht een bureau voor vaccinatie, dat een zegen voor onze stad is geweest, hetgeen hieruit blijkt dat, toen in de jaren 1865 en 1866 door de verschillende geneesheeren respectievelijk slechts 61 en 70 vaccinatien plaats hadden, er aan het bureau 504 en 442 werden verricht.

Ook door de commissie van geneeskundig toeverzicht en door de in 1855 ingestelde Gezondheids-commissie werd de koepok-inenting bijzonder ter harte genomen. Het aantal gevaccineerden bedroeg in het eerste jaar der zitting van het bureau reeds 186 personen. Elke minvermogende had dus gelegenheid te Utrecht zijne kinderen gratis te laten vaccineeren.

Ten gevolge van eene pokken-epidemie te Utrecht in 1858, stelde eindelijk de gemeenteraad eene verordening vast ter bevordering der koepok-inenting, en wel bij besluit van den 8. April 1858, waarbij tevens eene vaste commissie in het leven werd geroepen, zamengesteld uit twee geneeskundigen en twee heelkundigen. Aan haar werd de taak opgedragen: 1°. zorg te dragen voor het verkrijgen van oorspronkelijke koepokstof? 2°. om steeds in voldoenden voorraad goede koepokstof voorhanden te hebben; 3°. om tweemalen 's weeks kosteloos de inenting en herinenting te bewerkstelligen; 4°. om een onderzoek in te stellen op de scholen en werkplaatsen, waar zulks overeenkomstig de verordening tot wering der kinderpokziekte moest geschieden.

Op den 5. Juli 1858 werden tot leden dier commissie benoemd Dr. A. A. W. Suijck, Dr. C. C. J. de Ridder, Dr. E. Oudenhoff en Chirurgijn L. Lamie.

Het aantal inentingen bedroeg dit jaar 1537, waarvan 711 door de Commissie werden verricht.

Uit het verslag der Commissie van 1862 blijkt, dat er een voorstel was ingekomen van de provinciale Commissie van Geneeskundig onderzoek en toevoorzicht, om de stedelijk Commissie, in zekeren zin, tot eene provinciale Commissie te maken, door uitbreiding harer werkking. De raad gaf daartoe zijne machtiging en de staten namen in hare najaarsvergadering een besluit, waarbij zij aanvankelijk voor één jaar, dien uitgebreiden werkkring aan de Commissie opdroeg.

Uit deze verslagen blijkt verder, dat van 1855—1869, 10.000 kinderen waren ingeënt, en dat gedurende de pokken-epidemie van 1870, 1871 en 1872, die Utrecht

zoo hevig teisterde 3000 vaccinatien en hervaccinatien werden verricht.

In 1873 overwoog de Raad, dat tengevolge van de bepalingen der Wet van 4 Dec. 1872, ter voorziening tegen besmettelijke ziekten, in verband met het koninklijk besluit van 27 Febr. 1873, de bestaande plaatselijke verordening der koepokinenting van 6 April 1858 behoorde te vervallen en stelde eene nieuwe verordening vast ter regeling en bevordering der koepokinenting, die ook nu nog van kracht is. De inentingen worden door het Bureau van Vaccinatie geregeld voortgezet. Het getal ingeënten bedroeg gedurende 1895, 2339 waarvan 424 door het bureau van vaccinatie.

Intusschen was men tot de overtuiging gekomen van het groote nut der animale vaccinatie, dat wil zeggen van het inenten met de lymphe of het fijngewreven pokweefsel van koepokken kunstmatig bij kalveren gekweekt. Deze methode is van groot gewicht, omdat bij het gebruik van gehumaniseerde lymphe, het niet te ontkennen valt, dat het overbrengen van sommige besmettelijke ziekte, ten gevolge van lymphe ontleend aan kinderen, aan deze ziekten lijdende, mogelijk is. Dit wordt door het gebruik der animale lymphe voorkomen en den tegenstanders der vaccinatie een wapen uit de hand genomen.

Weldra ontstonden er in Nederland de parcs-vaccinogènes, het eerst te Rotterdam, vervolgens te Amsterdam en te Haarlem en in 1873 te Utrecht. In de eerste jaren was het te Utrecht een parc-vaccinogène met Rijkssubsidie, doch met ingang van den eersten Januari 1886, werd het, bij kon. besluit, tot Rijksinrichting tot

kweeking van koepokstof verheven. Als zoodanig is het onder directie van den Directeur der veeartssenijschool Dr. A. W. H. Wirtz werkzaam.

Hoe is nu te Utrecht gevaccineerd? Statische opgaven hieromtrent ontbreken gedurende vele tijden. Hoe er in de laatste dertig jaren de vaccinatie is ter harte genomen, moge uit de volgende opgaven eenigzins blijken:

OPGAVE

van het aantal ingekomen duplicaten wegens gedane vaccinaties en revaccinaties, gedurende de jaren 1865 t/m 1895, naar aanleiding van artikel 7, alinea 2 der Wet van 1 Juni 1865 (Stbld. nº. 60).

Jaartal.	Parc. Vaccinogène.	Sted. Vaccinatie-bureau.	Diverse geneesheeren.	TOTAAL.
1865	„	504	61	565
1866	„	442	70	512
1867	„	553	249	802
1868	„	724	520	1244
1869	„	657	610	1267
1870	„	303	575	878
1871	„	294	625	919
1872	„	366	469	835
1873	72	442	768	1282
1874	230	479	638	1347
1875	439	381	736	1556
1876	589	433	626	1648
1877	547	494	650	1691
1878	675	519	585	1779
1879	592	443	427	1462
1880	2489	587	720	3796
1881	762	438	460	1660
1882	879	425	480	1784
1883	1258	424	467	2149
1884	976	460	390	1826
1885	1251	411	419	2081
1886	1285	352	369	2006
1887	1458	403	301	2162
1888	1470	336	294	2100
1889	1497	322	304	2123
1890	1572	265	299	2136
1891	1564	475	285	2324
1892	1800	434	420	2654
1893	1630	425	404	2459
1894	1904	384	376	2664
1895	1546	424	369	2339
	26485	13599	13966	
		54050		54050

Men neemt aan dat 27 kinderen per 1000 inwoners de vaccinatie moeten ondergaan, derhalve: voor 60000 inwoners = 1420
„ 90000 „ = 2430.

Hieruit is gemakkelijk op te maken of er in de verschillende jaren te Utrecht voldoende gevaccineerd is.

Hieruit blijkt, dat in de jaren 1865, 1866 zeer weinig, in 1867 ook nog weinig, gevaccineerd is, en dat sedert de wet van 1873 het aantal vaccinatien steeds is toegenomen [1]. Eerst in de jaren 1892, 1893, 1894 en 1895, bij de aanname, dat van 1000 inwoners jaarlijks 27 kinderen moeten worden ingeënt, is een genoegzaam aantal kinderen gevaccineerd geworden. Wel zijn de herinentingen in de getallen der tabel begrepen, maar, wanneer de pokkenvrees de bevolking niet heeft aangegrepen, is dit aantal zeer gering. In 1880 hadden er 3796 vaccinatien en revaccinatien plaats. De laatste waren in dit jaar wegens het voorkomen van eenige gevallen van kinderpokken, veelvuldig. Men had in 1873 geleerd welke rampen het verzuimen der vaccinatie, na zich sleept. In die dertig jaren zijn te Utrecht 54050 personen gevaccineerd en gerevaccineerd. Een eerbiedwaardig aantal!

Wij hebben in de vorige bladzijden een kort overzicht gegeven van de vaccinatie te Utrecht. Goede tijden waren er, gedurende welke veel gevaccineerd is, maar ook jaren, vooral die, welke de pokkenepidemie van 1870—1873 voorafgingen, waarin de koepokinenting verwaarloosd werd. Nederland mag zich er niet op beroemen ten allen tijde de ontdekking van Jenner op den prijs gesteld te hebben, dien zij verdiende.

Van 1870—1873 heeft er in ons vaderland eene pokken-epidemie geheerscht, die duidelijk heeft bewezen

---

[1]) Het gering aantal duplicaten in 1865 en 1866 is gedeeltelijk hieraan toe te schrijven, dat de wet, die het inleveren hiervan voorschreef, eerst in 1865 in werking is gekomen.

dat aan de vaccinatie niet krachtig de hand is gehouden. Deels onder den invloed van gebrekkige wettelijke voorschriften omtrent de vaccinatie, deels onder invloed van kerkelijke dweepzucht, heeft men nagelaten dit krachtig voorbehoedmiddel voldoende toe te passen, toen in het jaar 1868 de eerste voorboden eener epidemie zich vertoonden. Tusschen 1866—1871 werden er jaarlijks in Nederland te weinig inentingen verricht, in Utrecht gemiddeld slechts 850 per jaar, en toen de hevige epidemie voorbij was hadden er in 1873 1282 plaats. Maar het was te laat.

Dit verzuimen van de vaccinatie heeft aan Nederland 20.575 menschenlevens, waaronder 6551 kinderen beneden een jaar, gekost, op 120.000 poklijders. Dat men slecht gevaccineerd had in de jaren, die de epidemie voorafgingen laat zich door cijfers aantoonen. Van 14.621 poklijders, op zijn hoogst $^1/_8$ gedeelte van alle gevallen, heeft men berichten over de inenting; 7555, dus meer dan de helft waren *niet* ingeënt, en van zieken, tuschen 10 en 20 jaren, maakten de niet ingeënten de helft uit.

Van 1 Jan. 1870 tot 31 Maart 1871 kwamen op 2384 poklijders te Utrecht 734 sterfgevallen voor. Van de gevaccineerde stierven 7.35 $^0/_0$ van de niet gevaccineerde 50.70 $^0/_0$ [1]. Na 's Hage en 's Hertogenbosch vertoont Utrecht de grootste sterfte, 15.40 op duizend inwoners en de sterfte aan kinderpokken bedroeg bij kinderen van 0—1 jaar, 68.4 per mille en van 1—5

---

[1]) A. E. Post. Mededeelingen over de Pokken-epidemie te Utrecht, 1870—1871. Utrecht, J. L. Beijers.

jaar 35.4 per mille, de laatste cijfers voor de geheele provincie.

Ten spot werden wij van andere natiën, die Nederland het luilekkerland der bestrijders van de vaccinatie noemden. En zelfs de wet van December 1872 wordt door hen als zeer gebrekkig, gekenmerkt, hoewel het niet te ontkennen valt dat sedert hare invoering meer is gevaccineerd. Zij is gebrekkig, omdat zij als eenig dwangmiddel de bepaling bevat dat kinderen de scholen niet mogen bezoeken, indien zij niet met voldoenden uitslag zijn gevaccineerd.

Het schoolbezoek heeft nu bij ons op het zesde jaar plaats en de ouders stellen voor het grootste gedeelte tot het uiterste tijdstip de vaccinatie der kinderen uit.

Er moge thans in Nederland *veel* gevaccineerd worden, er wordt te *laat* gevaccineerd, want juist, van de geboorte tot aan het zesde jaar, is het kind zoo bijzonder vatbaar voor de besmetting met kinderziekte en de kindersterfte op dezen leeftijd aan pokken is het grootst. Komt er dan eene epidemie dan worden deze ongelukkige schepsels weggemaaid. Mij is het eene droevige gewaarwording de vele zesjarige kinderen te aanschouwen, die aan de Rijksinrichting hier ter stede, ter vaccinatie worden aangeboden, wanneer ik bedenk aan welke gevaren zij door hunne ouders zijn blootgesteld geworden. Elk individu dat niet gevaccineerd is, het is reeds zoo dikwijls gezegd, levert gevaar voor de maatschappij op, omdat het niet tegen de pokken door vaccinatie beschut, er zoo vatbaar voor is, en aanleiding kan geven tot het ontstaan eener epidemie.

En wanneer wij nu zien dat in landen, waar de vaccinatie in het eerste levensjaar verplichtend is gesteld, gedurende de jaren 1870—1873, bij het heerschen der pokken, slechts $^1/_4$ van de sterfte heeft plaats gehad van die in Nederland, voor een gelijk getal inwoners, dan moeten wij er met de meeste kracht op aandringen dat bij ons een wet tot stand kome, waarbij de vaccinatie gedurende het eerste jaar verplichtend is gesteld. In het voortreffelijk rapport van Prof. Overbeek de Meijer en wijle Dr. Carsten aan de regeering medegedeeld, en in 1875 door het ministerie van Binnenlandsche zaken uitgegeven, hebben deze ambtenaren op de verplichte vaccinatie gewezen. Zij zeggen: „In verhouding tot het aantal inwoners bedroeg de pokkensterfte in Beijeren slechts $^1/_4$ van die in Nederland; niettegenstaande deze in 1871 in Beijeren eene tot dus ver ongekende hoogte en uitbreiding over het geheele land had verkregen. (Vele fransche krijgsgevangenen brachten de pokken naar Beijeren). Dit feit op zich zelf spreekt reeds sterk ten gunste der verplichte vaccinatie." In Noorwegen is sedert 1816 de vaccinatie verplicht, in Beijeren sedert 1807, in Schotland sedert 1864. Merkwaardig is het dat, in al die landen van 1871, tot 1873 de pokkensterfte gering was, vergeleken bij die in Nederland. Eerst in 1875 kreeg geheel Duitschland zijn Reichsimpfgesetz.

Wanneer men dit alles bedenkt en het regeeringsrapport leest, dan staat men verbaasd dat men het in Nederland nog altijd met de wet van 1872 moet doen. De stem van Overbeek de Meijer en Carsten is geweest de *vox clamantis in deserto*. Maar hun komt de eer

toe den vinger op de wonde plek te hebben gelegd en, te gelijkertijd het middel ter genezing te hebben aangegeven.

Laten wij op betere tijden hopen, waarin Nederland door eene wet, waarbij de vaccinatie in het eerste jaar verplichtend wordt gesteld, voor rampen als in 1872 zal behoed blijven, en waarin zijne bevolking doof zal zijn voor de dweepzieke inblazingen tegen de heilzame ontdekking van Jenner. Nederland kan niet langer verstoken blijven van de persoonlijke dienstplicht, de schoolplicht, en de verplichte vaccinatie. Hebben wij die verkregen, dan zullen wij in staat zijn krachtiger den vaderlandschen bodem te verdedigen, beter beschut zijn tegen onkunde en bijgeloof, en den geesel van pokkenepidemien beter kunnen weêrstaan.

